

Międzynarodowa konferencja

„Niemcy – Polska – Bałtyk po drugiej wojnie światowej”

Międzynarodowy Ośrodek Badań Interdyscyplinarnych w Kulicach
16–17 września 2022 r.

Abstrakty

dr Janusz Jartyś

"Socjalistyczne Schengen" Możliwość przekraczania granicy polsko - niemieckiej w latach 1972-1980 i jego następstwa społeczno-polityczne

Celem planowanego referatu jest analiza społecznych, politycznych i ekonomicznych skutków otwarcia granicy pomiędzy NRD i PRL na przestrzeni lat 1972-1980. Okres odprężenia w stosunkach międzynarodowych w latach siedemdziesiątych XX wieku skutkował również próbą integracji społecznej obywateli państw demokracji ludowej czego wyrazem stała się możliwość przekraczania granicy na podstawie pieczętki białej w dowód osobisty. Wspomniana sytuacja posiadała istotne znaczenie dla mieszkańców Pomorza Zachodniego z uwagi na transgraniczny i morski charakter regionu. W związku z tym z możliwości przekraczania granicy korzystali również pozostali obywatele PRL, którzy w sezonie letnim przebywali na wczasach w Świnoujściu i udawali się do Albecku i pozostałych wschodniemieckich, nadmorskich miejscowości. Warto podkreślić, że spore grono ówczesnych kuracjuszy przebywających w Świnoujściu stanowili przybysze ze Śląska, którzy dysponowali sporymi zasobami finansowymi. Co prawda otwarcie granicy sprzyjało przede wszystkim turystyce zakupowej, to jednak rodziło również dalekosiężne skutki pod wieloma innymi względami.

prof. Adam Makowski

Między patriotyzmem a koniunkturalizmem. "Sprawa niemiecka" w działalności Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich

Tematyka niemiecka była stale obecna w polskim życiu publicznym w okresie rządów Władysława Gomułki. Z jednej strony wyrażały ją tzw. „nakazana przyjaźń” z NRD, z drugiej zaś „walka z rewizjonizmem” RFN. Oba pojęcia opisywały przede wszystkim politykę państwa polskiego realizowaną przez władze centralne wyłaniane przez establishment partyjny. Nie była ona jednoznaczna z poglądami polskiego społeczeństwa. Te, z oczywistych względów, bardzo trudno jest badać po ponad pół wieku. Do pewnego stopnia jednak takie możliwości dają studia nad spuścizną Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich - organizacji, która z natury rzeczy

Interreg
Mecklenburg-Vorpommern/Brandenburg/Polska

bliska była tematyce niemieckiej, z drugiej zaś strony – przynajmniej w pewnych okresach – zachowywała znaczny zakres autentyczności.

dr Tomasz Ślepowroński

Niemiecka Republika Demokratyczna wobec Polski w okresie konfliktu w Zatoce Pomorskiej w latach 1985-1989

Decyzja władz NRD rozciągająca z początkiem 1985 r. swoje wody terytorialne w Zat. Pomorskiej na polskie kotwiczowiska i tor podejściowy do Zespołu Portów w Szczecinie i Świnoujściu, była bezprecedensowym aktem jednostronnym, godzącym w deklarowaną przyjaźń w ramach „socjalistycznej wspólnoty braterstwa” oraz zasady dobrosąsiedzkie państw członków paktu warszawskiego. Oprócz czynników gospodarczych warunkowały ją dążenia polityczne Berlina Wschodniego mające na celu zdystansowanie pozycji PRL w bloku wschodnim, a także próbę zmiany status quo na północnym fragmencie granicy polsko-niemieckiej. Liczne kroki władz NRD względem Polski w latach 1985-1989 dowodzą szerszego zamysłu geopolitycznego, którego elementy można dostrzegać również we wcześniejszych latach, mimo rytualnego powoływania się przez przywódców SED na decyzje poczdamskie i układ zgorzelecki jako fundament stosunków wzajemnych.

mgr Grzegorz Czarnecki

Polsko-niemiecko-bałtyckie wyprawy szalupy „SUM”

Od 2008 roku szalupa „Sum” należąca do Jacht Klubu Akademickiego Związku Sportowego w Szczecinie z częściowo zmieniającą się załogą zaczęła realizować szereg ciekawych rejsów po wodach polskich, niemieckich i po Bałtyku. Dwa wybrane przedstawione zostaną w niniejszym wystąpieniu. Mają one w pewnym wymiarze znaczenie historyczne, ponieważ były to pierwsze rejsy tego typu polskich łodzi do kilku niemieckich, szwedzkich i duńskich portów. Są one też przykładem życzliwości i wzajemnego bezinteresownego wspierania się ludzi z różnych krajów, w tym w szczególności Polaków i Niemców.

prof. dr hab. Maciej Franz

Polskie marzenia a trudne powroty nad Bałtyk po 1945 roku ze współczesnej perspektywy

W czasie wojny w polskim Kierownictwie Marynarki Wojennej podjęto studia nad powojennymi oczekiwaniami wobec dostępu do Morza Bałtyckiego, które miały zostać zrealizowane kosztem Niemiec. Decyzje jałtańskie oddały kontrolę nad przyszłą Polską, ale także wschodnią częśćią Niemiec w ręce Związku Sowieckiego. Dostęp do Bałtyku sięgnął Świnoujścia, ale powroty były dalekie od wcześniejszych marzeń. Repatrianci z Wielkiej Brytanii, spotkali się z tymi z utraconych Kresów Wschodnich, by stworzyć nową społeczność. Morze Bałtyckie zaś zamiast stać się „oknem na świat”, była zamkniętym i mocno kontrolowanym akwenem. Powroty, zawsze trudne, tym razem były jeszcze trudniejsze.

Interreg
Mecklenburg-Vorpommern/Brandenburg/Polska

Pamięć historyczna ziem ojczystych stykała się z poczuciem krzywdy ziem utraconych. Rozumieliśmy swoje krzywdy, odrzucając krzywdy po drugiej stronie granicy. Przemiany 1989 roku, a następnie wspólna obecność w Unii Europejskiej, przekreśliły granice, otworzyły Morze Bałtyckie. Dywidenda wolności trwała krótko, a ludzie na początku XXI wieku ponownie ruszyli na poniewierkę. Ze współczesnej perspektywy ówczesne polskie powroty, mają jeszcze bardziej tragiczny rys. Przyjrzenie się tym kontekstom stanie się podstawą zaproponowanych rozważań.

dr Andrzej Hoja

„Wolę o tym nie mówić” – wystawa czasowa Muzeum Gdańska o trudnym dziedzictwie przełomu wojny i „pokoju”. Geneza-koncepcja-odbiór.

Praca nad wystawą czasową w Muzeum Gdańska pt. „Wolę o tym nie mówić”. Tożsamość gdańszczan a powojenna rzeczywistość to studium przypadku procesu długiego trwania milczenia lub traumy wśród mieszkańców Gdańska, którzy po 1945 roku pozostali w mieście. Temat wystawy stał się w efekcie elementem składowym procesu jej tworzenia. Wystąpienie ma na celu z jednej strony ukazać genezę i skutki wystawy jak i metodę pracy ze źródłami historycznymi, których ukazanie w sposób intensywny oddziałuje na lokalną społeczność.

dr Robert Rybak

Polsko-Niemiecka współpraca wojskowa w drugiej połowie XX w. Omówienie na przykładzie sił morskich

Wspólna historia narodów Europy to nie tylko historia wymiany doświadczeń w zakresie kultury i sztuki. To również Nasza wspólna odpowiedzialność za bezpieczeństwo Europy. Szczególną w nim rolę odgrywa Polsko-Niemiecka współpraca wojskowa rozwijana w drugiej połowie XX wieku, a w szczególności polskich i niemieckich marynarek wojennych. Tak różnych, a jednak takich samych.

dr Piotr Kubiak

Preferencje wyborcze Niemców z landów nadbałtyckich - różnice między wschodem a zachodem

Skupię się na analizie preferencji wyborczych w Meklemburgii-Pomorzu Przednim na tle tzw. nowych krajów związkowych, jak i w odniesieniu do Niemiec zachodnich (tutaj przede wszystkim Szlezwik-Holsztyn). Wspomnę o układzie 3+ na wschodzie Niemiec po 1990 r., o tzw. modelu schweryńskim i ogólnie zastanowię się nad przyczynami odmiennych preferencji wyborczych między wschodem i zachodem Niemiec

dr Brigitte Rigaux-Pirastru

Interreg
Mecklenburg-Vorpommern/Brandenburg/Polska

Der Stellenwert der Ostsee und des polnischen Ostsee-Gebiets im deutschsprachigen Kino nach der Wende in Bezug auf Flucht und Vertreibung/ Znaczenie Bałtyku i polskiego regionu Morza Bałtyckiego w niemieckojęzycznym kinie po zjednoczeniu w odniesieniu do ucieczki i wypędzenia.

In den nach der Wende gedrehten deutschsprachigen Filmen, die sich mit Flucht und Vertreibung befassen und sich im polnischen Ostsee-Gebiet abspielen, werden dieser Gegend unterschiedliche Stellenwerte beigemessen: ein Erinnerungsort, eine idealisierte Welt und letztendlich eine Region, deren Umweltprobleme grenzüberschreitend alle betreffen und deren Lage einen unsicheren Platz in der Mental Map der jüngeren deutschen Generation einnimmt.

dr Konrad Kieć

Republika Federalna Niemiec w polityce Adama Rapackiego (1957-1967)

Problem niemiecki był jednym z najistotniejszych czynników, które kształtowały zimnowojenną rzeczywistość oraz wpływały na jej dynamikę. Nie dziwi więc fakt, że wszelkie implikacje z niego wynikające sprawiły, że zajął on centralne miejsce w polityce zagranicznej prowadzonej przez PRL.

Minister Rapacki dostrzegał przy tym wagę problemu niemieckiego jako czynnika, od którego zależało ogólne bezpieczeństwo kraju. Zauważał też zagrożenie porozumieniem RFN i NRD z ZSRR kosztem Polski¹. W związku z tym w pełni identyfikował się z polityką prowadzoną wobec obu państw niemieckich nakreśloną przez Władysława Gomułkę.

Republika bońska stanowiła szczególnie obiekt zainteresowania Adama Rapackiego w czasie sprawowania przez niego funkcji szefa polskiej dyplomacji w latach 1956-1968. Opisany stan rzeczy wynikał przede wszystkim z faktu, że Bonn nie zamierzał uznać zachodniej granicy Polski opartej na Odrze i Nysie Łużyckiej. W kontekście omawianego zagadnienia dla Rapackiego ważna była również próba powstrzymania procesu dozbierania Bundeswehry oraz wyposażenia jej w broń atomową. Wspomniana perspektywa napawała go autentycznym lękiem.

Warto podać powody podjęcia sformułowanego w tytule wystąpienia tematu badawczego. Adam Rapacki, jako osoba zajmująca ważną pozycję w aparacie władzy, do pewnego stopnia kreował politykę zagraniczną PRL w latach 1956-1968. Dużą wagę do kwestii niemieckiej jako całości przywiązywał I sekretarz KC PZPR. Mogło przez to powstać wrażenie, iż Adam Rapacki nie był w tej dziedzinie kreatorem polityki, lecz raczej jej wykonawcą. Kolejnym powodem, który należy wymienić jest fakt, że inicjatywa utworzenia strefy bezatomowej w Europie Środkowej z 2 października 1957 (oraz jej kolejne wersje) były de facto związane z polityką Rapackiego wobec RFN. Analogiczną rolę pełnił również „plan Gomułki”, którego głównym kreatorem był ówczesny szef MSZ. Jednym z celów wystąpienia jest wykazanie, że Rapacki, mimo iż nie do końca obiektywnie oceniał działania RFN, to

¹ Wanda Jarząbek, *Doktryna Ulbrichta czy doktryna Gomułki? Polska a koordynacja polityki bloku wschodniego wobec Ostpolitik w latach 1966-1967*, „Dzieje Najnowsze” 2005 nr 3, s.25-26.

Interreg
Mecklenburg-Vorpommern/Brandenburg/Polska

dokładał starań, by prowadzić dialog z Niemcami Zachodnimi. Wykażę również, że głównym celem zgłaszanych inicjatyw rozbrojeniowych było doprowadzenie do ostatecznego uznania zachodniej granicy Polski opartej na Odrze i Nysie Łużyckiej. Postaram się również udowodnić, że poprzez zgłaszane inicjatywy rozbrojeniowe na polu broni atomowej chciał dotrzeć ze swoimi poglądami do opinii publicznej w RFN i wywierać na nią wpływ. Potwierdzeniem słuszności tych działań były podjęte przez Niemcy Zachodnie próby pojednania z PRL. Kroki takie ułatwiała zresztą opozycja optująca za prowadzeniem aktywniejszej polityki wschodniej. Wyrazem tego było m.in. opracowanie przez SPD i FDP w 1959 r. „Deutschland Plan”, gdzie wspomniano o zjednoczeniu Niemiec oraz praktycznie przyjęto plan Rapackiego. Można również postawić tezę, że w trakcie piastowania przez Rapackiego funkcji szefa polskiej dyplomacji udało się zbudować podstawy do nawiązania relacji dyplomatycznych z RFN.

Oczywiście Rapacki, działając zgodnie z wytycznymi I sekretarza KC PZPR Władysława Gomułki oraz BP KC PZPR, nie godził się na nawiązanie relacji, dopóki Bonn nie uzna zachodniej granicy PRL oraz istnienia NRD. Z tego punktu widzenia najistotniejszym wydarzeniem było podpisanie umowy handlowej między oboma krajami 7 marca 1963 r. w Warszawie. Na jej mocy Republika Federalna Niemiec otworzyła przedstawicielstwo handlowe w stolicy Polski. Rapacki starał się prowadzić dość subtelną politykę wobec propozycji niemieckich. Akceptował bliższe relacje gospodarcze, ale – wobec nieutrzymywania stosunków dyplomatycznych - wzbraniał się przed nadaniem przedstawicielstwu handlowemu funkcji konsularnych. W notatce sporządzonej dla podległej sobie służby Rapacki nakazywał odrzucanie prób nadania kontaktom handlowym form relacji dyplomatycznych, chociaż parafowanie umowy handlowej z marca 1963 r. oceniano pozytywnie. PRL mogła wreszcie szerzej rozwinąć handel z Niemcami Zachodnimi. Kwestia rozwijania relacji handlowych z krajami Zachodu była istotnym elementem w prowadzonej przez Rapackiego polityce zagranicznej. Pozwalała ona bowiem na zdobycie pewnej autonomii w działaniu od ZSRR, którą opisywany polityk popierał. Wobec tego możliwość rozwoju relacji gospodarczych z RFN była, w jego ocenie, korzystna.

Wystąpienie zostało napisane na bazie metody biografii pretekstowej. Wybrałem wspomnianą metodę, ponieważ pozwoliła ona w największym stopniu prześledzić wpływ Rapackiego na politykę zagraniczną PRL prowadzoną w stosunku do RFN od 1957 r. praktycznie do końca kariery politycznej Adama Rapackiego (marzec 1968). Do ustalenia faktów ze wspomnianego obszaru działalności ówczesnego szefa MSZ posłużyła również metoda bezpośredniego ustalania faktów historycznych.

Cezurą początkową jest 1957 r. a końcową 1967 r. Wybór pierwszej z nich został podyktowany faktem, że to wówczas po raz pierwszy Adam Rapacki w lutym tego roku przesłał analizę wypowiedzi Ministra Spraw Zagranicznych Heinricha von Brentano, gdy ten przemawiał 31 stycznia tego roku w Bundestagu. Wówczas to szef polskiej dyplomacji włączył się w budowanie polityki wobec RFN. Wspomniany dokument Rapacki przesłał do Sekretariatu I Sekretarza KC PZPR Władysława Gomułki. Druga z nich jest ściśle związana ze zmianą polityki, jaką prowadziły ówczesne władze w Bonn w stosunku do niektórych krajów bloku wschodniego oraz wygaśnięciem obowiązywania umowy handlowej pomiędzy PRL a RFN. Wówczas to Adam Rapacki próbował doprowadzić do izolacji RFN w bloku zachodnim

Interreg
Mecklenburg-Vorpommern/Brandenburg/Polska

poprzez rozwinięcie relacji z Wielką Brytanią. Była to ostatnia aktywność Rapackiego związana z prowadzoną przez niego polityką wobec RFN.

Charakteryzując stan badań należy poczynić uwagę, że nie odnosi się on bezpośrednio do działań Adama Rapackiego w tym obszarze. Informacje na ten temat możemy czerpać z tych opracowań, w których autorzy odnoszą się do relacji kształtujących się pomiędzy PRL a RFN i NRD. Historiografia wyjątkowo bogato udokumentowała stosunki polsko-niemieckie w odniesieniu do obu państw niemieckich. Dominował w nich głównie problem uznania przez RFN zachodniej granicy PRL oraz implikacje wynikające z istnienia RFN i NRD².

Podstawową bazę źródłową w tym zakresie stanowią archiwalia zdeponowane w Archiwum Akt Nowych w Warszawie oraz Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Do najcenniejszych dla tematu zespołów przechowywanych w Archiwum Akt Nowych należy Polska Zjednoczona Partia Robotnicza Komitet Centralny w Warszawie. W ramach wspomnianego zespołu ważny jest również zbiór Sekretariat I Sekretarzy. Zgromadzona w nim dokumentacja pozwala odtworzyć aktywność Rapackiego i jego główne kierunki działania w polityce zagranicznej prowadzonej wobec RFN. Można również prześledzić, jak stanowisko I Sekretarza KC PZPR wpływało na cały MSZ, w tym na szefa polskiej dyplomacji w zakresie analizowanego zagadnienia. Z Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w kontekście tematyki niezwykle ważnymi zespołami są Gabinet Ministra 1961-1977 oraz Departament IV MSZ. Duża część akt skupia się też na problematyce związanej z zachodnią granicą Polski oraz działaniach polskiej dyplomacji mającej na celu uznanie jej przez mocarstwa zachodnie oraz Republikę Federalną Niemiec. Na ich podstawie można było też odtworzyć stosunek władz w Bonn wobec inicjatyw rozbrojeniowych, które Adam Rapacki zgłaszał w imieniu Polski. Dzięki nim możemy też dowiedzieć się jakie stanowisko prezentował szef MSZ w trakcie trwania II kryzysu berlińskiego oraz czy PRL mogła odnieść ewentualne korzyści związane z jego wybuchem. Zespół Departament IV posłużył do przeanalizowania stanowiska krajów zachodnich wobec kolejnej polskiej inicjatywy rozbrojeniowej, czyli planu Gomułki.

Najważniejszym źródłem drukowanymi jest książka Adam Rapacki. Przemówienia, artykuły, wywiady 1957-1968, red. Andrzej Werblan, Longin Pastusiak, Warszawa 1982. Na podstawie tej pracy można prześledzić publiczne przemówienia szefa polskiej dyplomacji, które dotyczyły Republiki Federalnej Niemiec i przeanalizować poglądy, jakie prezentował na tym polu Rapacki. Istotną rolę pełnią również Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1958, red. red. Dariusz Jarosz, Maria Pasztor, Warszawa 2011. Dzięki nim można było dokonać analizy recepcji planu Rapackiego w RFN.

² Stosunki utrzymujące się na linii Warszawa-Bonn analizowali: Mieczysław Tomala, *Warszawa-Bonn 1945-1991: stosunki polsko-niemieckie analiza i dokumenty*, red. Hans-Adolf Jacobsen, Mieczysław Tomala, Warszawa 1992, *Ostpolitik a stosunki polsko-niemieckie przełomu lat 60 i 70 XX w. w.*, *W dekadzie Gierka*, red. Krzysztof Ruchniewicz, Bożena Szaynok, Jakub Tyszkiewicz, Toruń 2010, *Adenauer a Europa: polityka europejska pierwszego kanclerza RFN (1949-1963)*, Warszawa 2001, Wanda Jarząbek *Z zimną wojną w tle: Polska wobec stosunków dwustronnych z RFN w latach 1956-1981*, „Studia Zachodnie”, 2009 nr 11, *Sprawa podpisania traktatu pokojowego z Niemcami w polityce państwa polskiego w latach 1945-1990*, „Studia Zachodnie”, 2016 nr 18, Erb Scott, *German Foreign Policy: Navigating a New Era*, London 2003, Robert Łoś, *Wschodnia polityka kanclerza Konrada Adenauera*, Łódź 2003.

Interreg
Mecklenburg-Vorpommern/Brandenburg/Polska

